

Akademie výtvarných umění v Praze
Studijní program Výtvarná umění

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Streetscape Stories

Vypracoval: Štěpán Kus

Vedoucí diplomové práce:

ak. mal. Tomáš Hlavina, Ph.D.

MgA. Jimena Mendoza

Oponent diplomové práce: MgA. Pavel Karous, Ph.D.

Akademický rok 2024/2025

Poděkování

Děkuji vedoucím diplomové práce ak. mal. Tomáši Hlavinovi, Ph.D. a MgA. Jimeně Mendoze za cenné rady, věcné připomínky a vstřícnost při konzultacích.

Zvednout hlavu a odlepit oči od mobilu. Vzepřít se proti nutkavé potřebě nežít ve fyzickém světě. Navrátit se do skutečného prostředí. Propojit se s vlastním městem. Pokouším se ho pochopit, vystalkovat příběhy, které se pojí s jeho vznikem a proměnami. Mé kroky nesměřují do archivu, ale do ulic. Název práce *Streetscape Stories* vychází z odborného termínu *streetscape*, který je definovaný ve slovníku jako „vzhled nebo design ulic ve městě nebo velkoměstě“¹. Zajímá mě vše, co se na ulicích nachází. Někdy setrávám na jednom místě takovou dobu, až to začne být pro některé obyvatele podezřelé.

Kdybych měl vybrat, kterou část domů mám nejraději, tak jsou to právě fasády. Pláště budov, které sdělují okolí, co ukrývají. Nebo naopak skrývají, co nemá nikdo vidět. Ukazují, jak majetný byl ten, kdo si je nechal zbudovat. Historicky to mělo přímou úměru s množstvím štukových kudrlinek a detailních zdobení. Dneska bývají ti nejmajetnější zdráhaví i okno v betonové stěně do ulice vytvořit. Fasády jsou orientačním znakem. Finskou vesnici by za českou těžko někdo zaměnil, ale já poznám, i že jsem přejel z Letné do Bubenče. Praha nevznikla během sta let, a to je její půvab. Myslím, že kdyby nebylo této svrchní vrstvy, málokdo by poznal, do kterého období se stavby datují. Rozpoznatelné by byly jen materiály – kamenné stěny, cihlové zdivo nebo železobetonový skelet.

Když vidím nově opravenou fasádu na starém domě, jdu co nejbliž a zkoumám, jak je udělaná. Najednou vidím, že původní zdrsněná cementová omítka je nahrazena imitací – šedě natřeným podkladem s rozpraskanými kapičkami černé a bílé barvy. Dneska to postaru už nikdo neumí. Slychávám tu větu často, jako by se jednalo o magické stavitelské techniky z dob Karla IV. Ale já si překládám ta slova jinak – není už nikdo, kdo by takto odvedenou práci vyžadoval a byl ochotný ji zaplatit. Jenže ono to pokračuje – vidím drobné nedostatky – tady se špatně napojil parapet, o kousek dál někdo barvou vzal i trošku futra dveří a tak dále. Je mi záhadou, že na funkcionalistickém činžáku, který byl postaven narychlo před vypuknutím války, jsou všechny spáry mezi obklady naprosto rovné. Těch příkladů, kde se projevuje ztráta důslednosti nebo malá zručnost zhotovitelů je mnoho a bohužel mezi ně patří i některé kulturní památky. Proč to tehdy šlo, a dneska jde jen stěží, je otázka, kterou si budu klást v tomto textu ještě několikrát.

Fasáda je především funkční zakončení vnější strany stěn domu. Má ale i zásadní roli estetickou, která se vyvíjela s každým architektonickým slohem. Praha je jak město z učebnice. Jsou období, která mě unavují svojí předvídatelností. Zapamatovat si fasádu určitého novoklasicistního činžovního domu je pro mě nemožné, protože podobných je třeba i v jedné ulici několik. Formální používání florálních ozdob, volut a figurální štukové výzdoby utvořilo vzhled, který hodně mluví, ale slova jsou bez významu. Když se ale posuneme o třicet, čtyřicet let dopředu, dostaneme se do období 20. let 20. století, které bylo ovlivněné novým uspořádáním – vznikla Československá republika a s ní i požadavek na budování větších, modernějších staveb, které by reprezentovaly mladý progresivní stát. Čerství absolventi architektury, hltaající nové trendy moderní architektury, dostali příležitost podílet se na nové podobě měst, zatímco jejich profesori se museli rozhodnout, kterým směrem se vydají a jakou pozici budou zastupovat.

¹ the appearance or the design of the streets in a town or city, Meaning of streetscape in English. Online. Cambridge Dictionary. Dostupné z: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/streetscape>. [cit. 2025-05-14].

S výstavbou škol, sídel bank, pojišťoven a podobných veřejných objektů souvisela i poptávka po sochařské výzdobě. Fasády byly obohaceny především figurálními motivy, které měly symboliku odpovídající využití staveb. Zpravidla tak můžeme rozpoznat alegorie práce, vzdělání, obchodu a budování moderního státu. Oslava konkrétních činností je znázorněna většinou postavami s atributy charakteristických oděvů, nástrojů a pomůcek. Vytvářením tohoto typu děl do veřejného prostoru měli autoři za úkol zpodobnit vrstvy národa a upevnit hrdost na nově vznikající stát. Občané tak mohli najít svůj obraz na ulici a ztotožnit se s ním. Stylově se valná část děl řadí do civilismu, který Jaroslav Sedlář komentuje:

„Vznikl na přelomu 19. a 20. století v Americe a byl vyvolán ustálením většinového (přímého) volebního systému prezidenta, bojem proti otroctví a nebývalým rozvojem zemědělství, obchodu a průmyslu, což podpořilo demokracii a technický pokrok, ale také řešení sociálních problémů. V souvislosti s tím je do civilismu zařazováno zobrazování technických vymožeností, strojů, továren, elektřiny, komunikace, automobilů, mrakodrapů, oceňování lidské práce, demokracie a svobody.“²

Tento styl začal po první světové válce v Československu rozvíjet sochař Otto Gutfreund, který byl autorem i mnoha zakázek do architektury. „Gutfreund vytvořil styl, který nejenže byl blízký jeho tvůrčímu naturelu a intelektuálnímu přístupu, ale také absorboval a interpretoval situaci člověka po válce a jeho postavení ve společnosti.“³

Zajímají mě spojitosti a prolínání jednotlivých období. Samotná tvorba autorů, kteří byli činní už za první republiky se různě vyvíjela i dle politické situace, která v zemi panovala. Sochaři jako Karel Pokorný, Vincenc Makovský nebo Otakar Švec mají ve svém portofoliu tvorbu, která opisuje historický vývoj sochařství od začátku 20. století do období 50. let, kdy byl diktovaný nový směr socialistického realismu.

„Obsahově byl socialistický realismus chápán jako propagandistický nástroj sloužící pracující třídě, pokroku a socialismu. Formálně byl socialistický realismus charakteristický umělým návratem k ideálu klasicismu, romantismu a realismu 19. století, podobně jako umění německé Třetí říše.“⁴

Ačkoliv se díla tzv. sořely, tedy socialistického realismu, v tématech příliš neliší od předválečného civilismu, jsou využita k účelu výchovy a šíření politické ideologie. Vnímám nesmazatelnou stopu 50. let v československé architektuře, která je plná systematického plánování a velkých realizací, jako je třeba výstavba Havířova nebo Ostravy-Poruby. V období sořely byly budovány stavby s fasádami členěné pilastry, římsami a tympanony, odkazující na klasicistní sloh, doprovázené reliéfy, keramickými díly a objevují se opět na fasádách sgrafita⁵. Proškrabáváním svrchní vrstvy omítky byly vytvářeny dekorativní motivy,

² SEDLÁŘ, Jaroslav. *Universitas - revue Masarykovy univerzity: Sochařství civilismu*. Online. 2014, roč. 2014, č. 1. 2014. ISSN 1211-3387. Dostupné z: <https://journals.muni.cz/universitas/article/view/1414>. [cit. 2025-04-07].

³ tamtéž

⁴ KAROUS, Pavel (ed.). *Vetřelci a volavky: Atlas výtvarného umění ve veřejném prostoru v Československu v období normalizace (1968-1989)*. 2. dopl. vydání. Pavel Karous, 2015. ISBN 978-80-260-9094-6.

⁵ Sgrafito je výtvarná technika, při níž se nepoužívají štětce, ale drátěná očka různých tvarů, kterými se do měkké omítky vyškrabuje kresba. Termín „sgrafito“ pochází z italského „sgraffiare“, což znamená „škrábat“.

ale i (často naivní) figurální zpodobnění společnosti. Zaujala mě tato technika svým blízkým propojením s řemeslem. Jedná se rovněž o typ umění, který se nedá zachovat, pokud se provádí zateplení fasády. Na kolika místech asi zakryl polystyren výjevy radostných rodin a budovatelů socialistické republiky?

Vytvořil jsem návrhy, jak by mohlo sgrafito na budovách ve městě vypadat z dnešní perspektivy. Zvolil jsem figurální motiv, protože chci dodržet paralelu k tématice sgrafit z období sovětské. Tam ale podobnost končí. Zobrazení je vlastní výpovědí o sdíleném prostředí, ve kterém se denně pohybujeme. Kresbu ryju přímo do omítky, není mým záměrem ji precizně vyškrabávat podle šablony. Je to jako vzkaz nakreslený na cínovém papíru. Stěna nepochází z konkrétní stavby, je to plocha, která má složení odpovídající běžným stavebním materiálům – polystyren, lepidlo, perlinka, vápenná omítka.

Další sgrafito se odkazuje na tradiční provedení této techniky na fasádách domů v podobě tzv. psaníček. Bílé a černé plochy jako světlo a stín dodávaly velkým plochám plasticitu. Vznikaly tak nakreslené fasády, které vzbuzovaly dojem obrovských uměleckých děl. V mém zobrazení ale sgrafitová fasáda přechází do plochy výdejšího boxu, který svým dělením není vzdálený od gridu renesanční fasády. Vzniká střet dvou pohledů, jak vnímat fasádní část domů. Je to významná část staveb, která jim dodává charakter, nebo je to nevyužitá místa, které se dá ekonomizovat právě přistavením výdejšího boxu nebo třeba reklamním bannerem?

V souboru děl diplomové práce vznikl úzký betonový reliéf, který zpodobňuje postavu posílka – doručovatele. Odkazuje na reliéfy horníků, slévačů, montérů a dalších dělnických profesí jak civilistního období, tak i z let poválečných. Vyjmenované profese jsou z těch, které mají svoji historii a jejich místo ve společnosti je definováno. Jsou to zaměstnanci, kteří svoji těžkou práci vykonávají organizovaně, chráněni (alespoň u nás) zákoníkem práce. Na druhé straně stojí pracovníci tzv. gig economy – zakázkové ekonomiky. Jejich flexibilní práce, za kterou dostávají odměnu, je založena na vztahu, ze kterého neplynou stejná práva jako mají zaměstnanci. Vychvalovaná svoboda se neváže je vykoupená nejistotou a rizikem zodpovědnosti za veškeré konání. V současnosti, kdy práci pro platformy vykonává v Evropě téměř 30 milionů lidí⁶, vnímám jako logické, že se tento druh práce propisuje i do umění. Nechci doručovatele vykreslovat jako postavu, která nestihá a je zaseknutá někde v koloně na skútru. Je to zkrátka osoba, která splňuje svůj úkol. Nevidím jí zcela do tváře, možná bych ji neviděl, i kdyby neměla na hlavě helmu. Kontakt s ní je na pár vteřin, chtěl bych prohodit pár slov navíc, ale nechci zdržovat – má další úkol, další zákazníci netrpělivě čekají. Nejraději bych reliéf viděl ve veřejném prostoru, kde ho může spatřit kdokoliv. Nechtěl bych ho ale kotvit někde ilegálně na fasádu s pocitem, že dělám správnou věc. Přál bych si, aby se opět stalo samozřejmým, že naše prostředí je plné uměleckých vyjádření, která jsou s rozmyslem instalována. Nevzpomenu si, kdy jsem naposled šel kolem díla ve veřejném prostoru, které by nebylo pomníkem nebo poutačem na nový developerský projekt. Pro instalaci na diplomantské výstavě reliéf vsazují do fragmentu fasády, který na rozdíl od přímého zavěšení na stěnu, dává informaci, že se jedná pouze o výňatek ze širšího prostředí.

Tato technika vznikla v Itálii kolem roku 1500 a je typická pro renesanční fasády. (Ernst Berger, Freska a sgrafitová technika (5. díl))

⁶ DENÍK N. *Země EU se shodly na posílení práv kurýrů pracujících pro platformy*. Online. Deník N. 2024. Dostupné z: <https://denikn.cz/minuta/1374734/>. [cit. 2025-04-08].

Struktura staveb v centru Prahy se zdá být nedotknutelná, ale tu a tam se objeví zpráva, že se plánuje rekonstrukce, přestavba nebo konverze budov, které již ztratily svůj původní účel. Většinová společnost i odborníci to nevítají a všichni se ptají, jak to bude zapadat do kontextu okolní zástavby. Mnohdy tak jediným schůdným řešením je tzv. fasádismus. Způsob vybudování nové stavby schované za původní fasádou. Takových případů je v centru města několik, např. obchodní dům Palladium, technologické centrum UMPRUM Mikulandská, dům U Myšáka a další. Jedná se o radikální popření původní architektury ve prospěch nové funkce. Pak je tady ještě ale nespočet staveb v historickém jádru, které by nikoho ani nenapadlo zbourat, protože přináší profit z toho, jaké tvarosloví jim naši předci vtiskli. Úzké uličky ve Starém Městě jsou pitoreskní, ale zároveň trpí parazitujícími nájemníky obchodních prostor v parterech historických domů. Restaurační podniky okupují prostor ulice vybudovanými předzahrádkami, cannabis shopy lákají na svoje produkty výraznými zelenými LED neony, prodejny trdelníku hájí svoje místo „původní“ středověkou estetikou. Nachází se tu i tzv. candy stores – řetězce obchůdků s cukrovinkami, které si můžete kupovat na váhu podle libosti. Poznávacím znamením jsou dekorace provozoven ve stylu námořních pirátů. Najdeme je v mnoha letoviscích u moře, ale i v Praze.

Odlil jsem reliéf, který je smyšleným fragmentem fasády barokního domu z centra města. Štuková výzdoba s tradičním domovním znamením je ve střetu s pokleslým reklamním poutačem na provozovnu Captain Candy store. Betonový odlitek může zmást diváka, protože bez původní barevnosti se reklamní sdělení dostává na stejnou úroveň jako barokní ornamenty. Absurdní situace se tím normalizuje. Nastiňuje to řešení, jak se vypořádat s vizuálním smogem v centru chráněném UNESCO? Reklamní nápis propsaný do štukové výzdoby se tak stává neoddělitelnou vrstvou přenechanou dalším generacím k rozhodnutí, zdali ji mají odstranit a navrátit vzhled o několik set let zpět, nebo přijmout dynamickou proměnu z našeho období. Současná neshoda památkářů, která vrstva Prahy je hodna ochrany, a nad kterou se dá polemizovat, nasvědčuje tomu, že i v budoucnu se bude o tom vést diskuze.

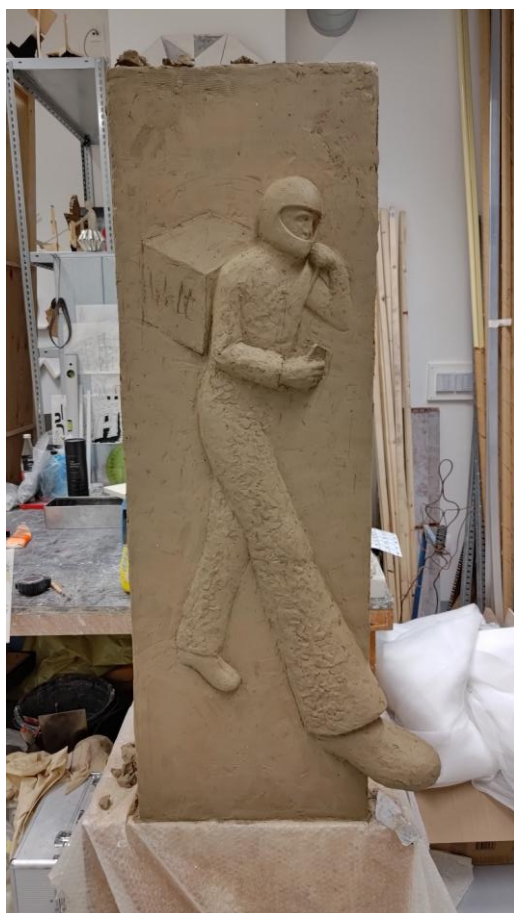
Pro výstavu diplomové práce jsem zvolil sochařský ateliér v přízemí AVU. Prostor jsem pojednal jako architekturu v architektuře. Vytvořil jsem dřevěnou konstrukci, která je předsazená skutečnému vstupu do ateliéru, prochází přes dveřní otvor, postupně se zužuje a je zakončena vstupním portálem. Ten se tak stává novým vstupem do místnosti, kde se už nachází celá výstavní instalace. Konstrukce této chodby je potažena plátnem, které prostor zatemňuje, ale stále nechává pronikat trochu světla. Zvažoval jsem použít pevnější stavební materiál, ale uvědomil jsem si, že nechci zcela zakrývat dřevěnou konstrukci, zároveň mi lehkost textilu evokuje divadelní architekturu, podobně dočasnou, jako ta moje. Architektura pokračuje přes celou stranu ateliéru. Slouží zároveň jako nosič pro sgrafitové panely. Venkovní část konstrukce má přes sebe napnutou bílou lešenářskou síť, která odděluje prostor vnější a vnitřní. Používám tento materiál, protože je pro mě signálem změny. Když vidím takto zahalený dům, vím, že to znamená buď rekonstrukci, přestavbu, nebo v horším případě demolici. I přes prostorově výraznou vestavbu jsem nechtěl popřít původní architekturu sochařského ateliéru, pouze prostor dotvářím.

Uvědomuji si úskalí, které přináší zpracovávat tak široké téma, jaké jsem si zvolil. Způsobem, jakým vrstevnatě kombinuji poznatky, vlivy a reference se snažím poukázat na komplexnost problematiky. Jakýkoliv detail mého zájmu spouští řetězec informací a větvících se cest, které

nejde odstříhnout, neboť to vede ke zjednodušení. Přestože jsem nucen se toho dopustit, moje závěry nejsou dogmatické. Urbánní prostředí mi není lhostejné, láká mě i odrazuje. Snažím se zaujmout k němu postoj a vypořádat se s ním. Výsledky snažení předkládám ke zhodnocení.

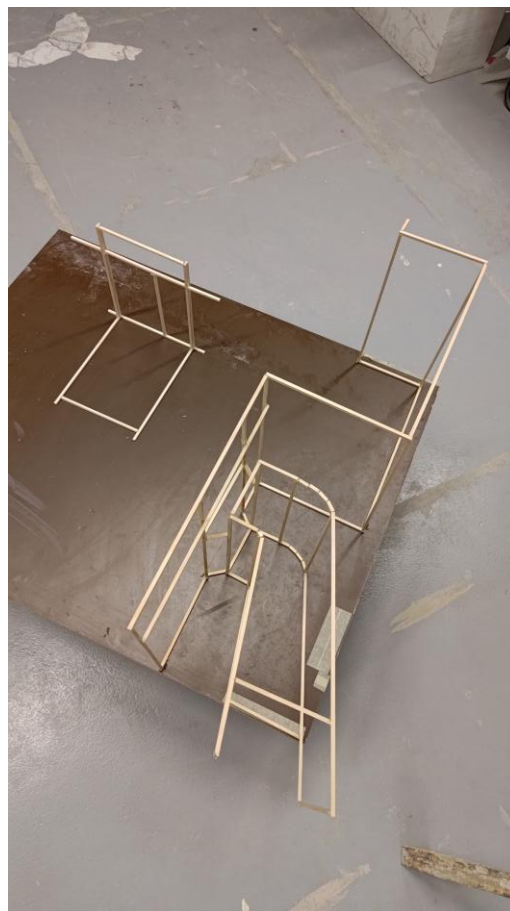
Obrazová část

Veškeré foto vlastní.

Proces modelování reliéfu
doručovatele

Model prostorové instalace
v ateliéru

Proces modelování reliéfu
s fragmentem barokní fasády

Finální podoba figurálního sgrafita

Finální podoba sgrafita
inspirovaného klasickým motivem
tzv. psaníček

Reliéf na fasádě Brněnské banky,
Praha

Reliéf na fasádě Legiobanky od O.
Gutfreunda

Civilistní sochy na fasádě obchodní
akademie, Praha-Vinohrady

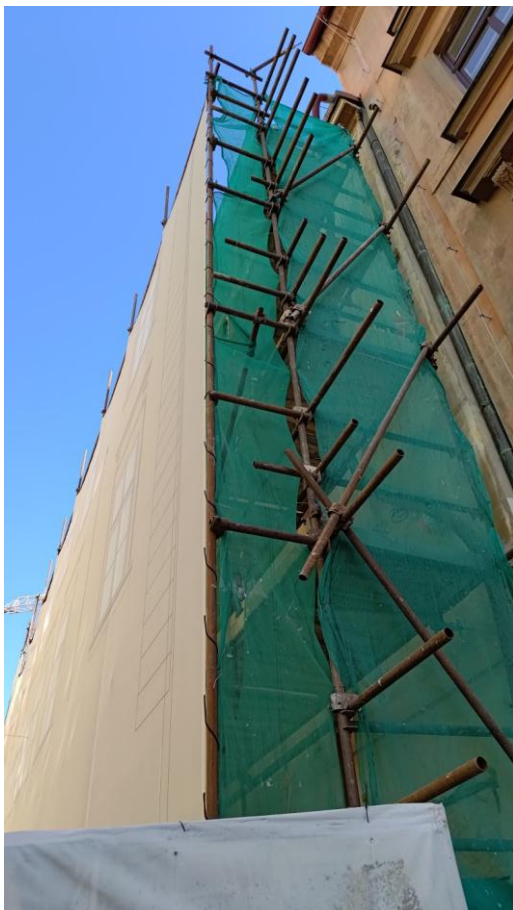
Reliéfy z 50. let u vstupu domu
28. října 1142/168, Ostrava

Modernistický portál z travertinu,
Dobrovského, Praha-Letná

Modernistický portál čínžovního
komplexu Molochoh, Praha-Letná

Lešení zakryté sítí před domem
U Kamenného ptáka, Praha 1

Sgrafitová fasáda, Praha 1

Detail na domovní znamení domu
U Tří divokých kachen, Praha 1

Sgrafitová výzdoba na domě
U Minuty, Praha 1

Reklamní poutač na trdelník, Praha 1